

ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKU

A-) ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN İÇERİĞİ VE KAYNAKLARI

B-) ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN KARAKTERİSTİKLERİ

- a-) Devletin Merkezi Konumu
- b-) İdeolojik Temelinde Eklektik Yaklaşım
- c-) Bölgesel ve Uluslararası Gerilimi

C-) ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN ÖĞELERİ ARASINDA KARŞILIKLI ETKİLEŞİM VE KESİŞME NOKTALARI

- a-) Hukuk Sistemlerinin Çatışması
- b-) Kurumsal Etkileşim ve Bütünlük
- c-) Normatif Etkileşim ve Bütünlük

D-) ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN ANAFOR ETKİSİ

ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKU

Mehmet Semih GEMALMAZ*

A-) ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN İÇERİĞİ VE KAYNAKLARI

Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku (kısaca İnsan Hakları Hukuku), giderek ideolojilerüstü kimliğe sahip olan, hatta kendisi bir ideolojik model olarak belirmeye başlayan İnsan Hakları anlayışının ürünüdür ve tarihsel evrimi içerisinde farklı sosyo-ekonomik temellere dayanan farklı kültür çevreleri içinde gelişerek, bugün bu kültür dokularının üzerinde, onları kuşatan yeni konumu ile özerk bir disiplin kimliğini kazanmıştır.

Bu hukuk dalını tanımlamaya ve kavramaya yönelik entelektüel çaba, öncelikle somut bir veri olan, bölgesel ve uluslararası düzeyde yapılaştırılmış hukuk sistemlerinin bu başlık altında toplandığını saptar. Böylece klasik uluslararası hukuk sınırlarının aşıldığı ilkin gözlenecektir.

İnsan Hakları Hukukunun dayandığı, evrensel ölçekli İnsan Hakları devinimi vardır. Bu devinim, bireylerin, grupların, halkların, giderek insanlığın gerek ulus bazında gerekse de uluslararası toplum tarafından İnsan Haklarına saygı gösterilen düzen içerisinde yaşamaya hakları bulunduğu düşüncesinden beslenir, uslamlama yoluyla, insan haklarına saygı duyma yükümlülüğünü herhangi bir erk ihlal ettiğinde, buna her platformda karşı çıkma hak ve sorumluluğunun, o haklara (özelliklere, olanaklara) sahip öznelere bulunduğu sonucuna ulaşır.

Teknik dokusu üzerinde odaklaşıldığında İnsan Hakları Hukukunun, hak ve özgürlüklere tam saygıyı yaşama geçirecek, yani onları kurumsallaştıracak bölgesel ve uluslararası kurumları, kuralları ve usulleri içerdiği görülür. Kuşkusuz, ulusal hukuk düzenleri ile de karşılıklı bağlar ve etkileşim vardır. Ancak, bu hukuk dalının ayırıcı özelliklerinden birisi uygulanabilirlik niteliğindeki görece güçsüzlüktür; daha doğrusu, bu

* M.S. Gemalmaz, Yard. Doç. Dr. Kamu Hukuku Öğretim Üyesi/Hukuk Fakültesi, İstanbul Üniversitesi

hukuk, ulusal hukuk ile bütünleşebildiği ölçüde güçlenmektedir. Başka deyişle, İnsan Hakları Hukukunun koyduğu standartlar ve değerler, ulusal hukuk düzenlerinin ayrılmaz parçası haline gelebildiği ölçüde, hem işlevselleşmekte, hem de etkin biçimde uygulanabilir olmaktadır.

İnsan Hakları Hukukunun içeriğini ve kaynaklarını oluşturan veriler şöyle sınıflandırılabilir, (1):

1- Hukuksal bakımdan bağlayıcı, çok taraflı ,bölgesel ve uluslararası nitelikte İnsan Hakları andlaşmaları ve sözleşmeleri vardır. BM şartı'ndan başlayıp pek çok BM sözleşmeleri, bölgesel ve uluslararası örgütlerce (ILO-UNESCO, Avrupa Konseyi, ADÖ gibi) hazırlanan diğer sözleşmeler örneklenebilir.

2- BM ve diğer örgütlerce kabul edilen çok sayıda Bildiri, Karar (Resolution) ve Görüş (Recommandation) türünde belgeler vardır. Bunların, kural olarak, hukuksal bağlayıcılığı yoktur. 1948 BM Evrensel Bildirisi, 1948 Amerikan Bildirisi, 1975 Helsinki Son Senedi, BM Çocuk Hakları Bildirisi, BM İşkencenin Önlenmesi Bildirisi gibi. Bu belgelerin ilk işlevi, insan hakları standartlarının saptanması ve tanınip kurumsallaştırılmasında görülür.

3- İnsan hakları ile ilgili uluslararası ve bölgesel birimlerin insan haklarının kurumsallaştırma bağlamında ürettikleri kararlar ve etkinlikler bulunmaktadır. Örnek olsun, BM Güvenlik Konseyi'nin Rodezya'ya ilişkin 1968 tarihli, Güney Afrika'ya ilişkin 1977 tarihli Kararları; BM Genel Kurulu'nun Güney Afrika, Şili, Ortadoğu vb.'ne ilişkin İnsan Hakları Durumu Kararları; Uluslararası Adalet Divanı'nın Namibia'ya ilişkin 1971 tarihli tavsiye görüşü.

4- Bölgesel ve uluslararası düzeyde insan hakları sorunları ile doğrudan olmaktan çok, dolaylı olarak ilgilenen ve etkinlik gösteren birimlerin kararlar pratikleri vardır. Örneğin, BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal İşler Konseyi, Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Avrupa Konseyi, Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) gibi.

5- Doğrudan ya da dolaylı biçimde insan hakları alanında etkinlik gösteren bölgesel ve uluslararası düzeyde yapılaştırılmış organların yargısal ve yarı-yargısal nitelikte ve daha çok vak'a hukuku çerçevesinde somut uyuşmazlıkları çözüm amacıyla ürettikleri kararlar vardır. Bu organlar arasında Uluslararası Adalet Divanı, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, BM İnsan Hakları Komisyonu ve Komitesi, Avrupa, Amerika İnsan Hakları Komisyonları ve Mahkemeleri, Afrika İnsan Hakları Komisyonu örneklenebilir. Bunların ürettikleri kararlar hem İnsan Hakları Hukukunun uygulanmasıdır, hem de bu hukukun geliştirilmesi ve etkinleşmesi işlevini yüklenmektedir. Bu açıda, bu hukuk dalının en dinamik boyutunu kimler.

(1) Çalışmamızda yapılan sınıflandırma ile karşılaştırınız, Richard B.Bilder "An Overview of International Human Rights Law" Guide to International Human Rights Practice, Macmillan press, Hurst Hannum (ed.), London, 1984, sf: 3-19

6- İnsan hakları alanında çalışan hükümetlerdışı örgütlerin (Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Hukukçular Birliği, Helsinki İzleme Komitesi gibi) ulusal, bölgesel ve uluslararası platformda sürdürdükleri etkinlikleri sonucunda yayınladıkları düzenli raporlar, periyodikler; ayrıca bu örgütlerin kendi yapılaşma ve işlev görme düzenini saptayan iç düzenlemeler de dikkate alınmak zorundadır.

7- Ulusal düzeydeki hukuk düzenlemeleri, yargı yerleri kararlar pratikleri, hükümet siyasetleri, Ulusal İnsan Hakları Komisyon ya da demekleri gibi örgütlerin pratikleri de, Ulusüstü İnsan Hakları Hukuku ile karşılıklı etkileşim çerçevesinde bütünleşmektedir ve bu nedenle, İnsan Hakları Hukukunun içeriği ve kaynakları içerisinde değerlendirilmek durumundadır.

8- Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun bir diğer kaynağı ise, Uluslararası Gelenek Hukukudur. Şu yolla, bir insan hakları ilkesi Uluslararası Gelenek Hukukunun bir parçası haline geldiğinde, bu hukuk tüm devletler için bağlayıcı nitelikte olduğundan, kullanılabilir bir hukuk aracı olarak belirir ve bu anlamda İnsan Hakları Hukuku içerisinde ele alınması gerekir. Örneğin, BM Evrensel Bildirisi bağlayıcı değildi. Bunun bağlayıcı kılınması sürecinde önemli bir aşama, bu belgede yer alan ilkelerin tüm uluslarca kabul edilmiş olması nedeniyle Uluslararası Gelenek Hukuku içerisinde konum almaya başlamış olmasıdır.

B-) ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN

KARAKTERİSTİKLERİ

a-) Devletin Merkezi Konumu

Bu hukuk dalının temel karakteristiği, ulusüstü olmasına karşın devleti merkeze almasıdır. Şu anlamda. Devletler ya da yönetimler, insan hakları standartları, onların bağlayıcılığı ve uygulanması konusunda bir uzlaşma zemini ararlar ve anlaşmaya varırlar. Bu ulusüstü standartlar biçimlendirmenin geleneksel yöntemidir. Ancak İnsan Hakları Hukukunun gelişimiyle adı geçen yöntemin dışında, ulusüstü normların oluşturumunu tamamlayacak, salt devlet ögesine bu sürecin indirgenmesini önleyecek oluşumlar gözlenmiştir. Örnek olsun, bölgesel ve uluslararası örgütler norm biçimlendirmede daha özerk ve hukuken daha güçlü konuma gelmeye başlamalarıdır. Bu olgunun da, yönetimler perspektifinden soruna bakıldığında, bir consensus'a dayandığı görülür.

Bir başlangıç sorunu olarak İnsan Hakları Hukukunda norm yaratma, bunların yetkin, kapsamlı, boşluksuz biçimlendirilmesi üzerinde odaklaşır. Normların etkinliği, uygulamada belirleş biçimi ikinci odak noktasıdır. İşte, kapsamlı, yetkin normların oluşturulmasında, bir başına devletlerarası consensus yetmez; bunun, somut, bağlayıcı bir temele oturtulması da gerekir. Bu temel, consensus'un bir anlaşma, sözleşme ile sonuçlanmasıdır.

Böyle bir andlaşmanın biçimlendirilmesinden sonra artık, klasik uluslararası hukukun, devletlere tanıdığı, uluslararası standart ulusal siyasaya çeliştiğinde kullanılan veto hakkı tanınması açmazı aşılmış olur. Bu hem normun biçimlendirilmesi hem de uygulanması süreci için geçerlidir; çünkü, insan hakları alanında birikimin anlatımı olan standartlardan geri dönüş olamaz ve evrensel uygulama ölçütleri, ulusal özgünlüklere ön gelir.

Belirtilen süreçlerden geçerek biçimlenen İnsan Hakları Hukuku, özünde, devlet erkini sınırlama manzumesidir. Tarihsel evrimi içerisinde Batılı liberal ideoloji ile ilişkilidir ve yine açıklandığı üzere farklı ideolojik açıların, kültür çevrelerinin de ürünüdür. Ancak, evrensel meşruiyete kavuşturulması yeni formüllerin bulunmasına bağlıdır. Bu da, global düzeyde sosyal, ekonomik, ideolojik temellerin gözden geçirilmesini gerektirir.

b-) İdeolojik Temelinde Eklektik Yaklaşım

Özellikle pratik, öncelikli olarak gözlendiğinde, ne kapitalizm ne de sosyalizm baskıcı bir devlet biçimlenmesinden uzak kalmamıştır. Burada kullanılan ölçüt, insan haklarıdır ve bu iki sistem arasında köklü içerik, anlayış ve sistemleştirim farkları gözden kaçırılıyor değildir. Gerçekten de, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde her iki ideolojiye de dayanan çeşitli yöntemler değişik oran ve ağırlıkta olsa bile, baskıcı yöntemleri izlemektedir. Kalkınma zorunluluğu, kitlesel fakirlik, sermaye gereksinimi, nüfus patlaması ve diğer tüm ekonomik, sosyal, kültürel geri kalmışlıklar ve bunların çözümü gereği, bir yandan da salt gelecek için değil içinde bulunulan zaman diliminde kitlelerin yüksek yaşama standartlarından yararlanma beklenti ve hakları gibi çok yönlü sorunlar, yönetimleri, önceliklerde farklı tercihler ve otoriter yöntemler kullanmaya itmektedir. Bu açıdan bakıldığında, (Kuveyt, Venezuela gibi) birkaç özel örnek dışında bir kalkınma modeli olarak sosyalist kalkınma programlarının kabulü, ve özü itibariyle insan haklarının kurumsallaşmasında olumsuz etki yaratan (süper güçlerin siyasaları, çok uluslu şirketlerin siyasaları, uluslararası finans kurumlarının siyasaları ile ilişkili yeni sömürgecilik gibi) kapitalist modelin elverişsizliğinin saptanması, özellikle Üçüncü Dünya için evliyetle, gerekmektedir, (2).

Bu ideolojik ve tarihsel-toplumsal temeller ışığında değerlendirildiğinde, Ulusal-üstü İnsan Hakları Hukukunda, daha sınırlanmış ve gerçekçi amaçlar saptanarak, İnsan Haklarının ve onu kurumsallaştırma aracı olarak bu hukukun evrensel meşruiyetini ve ona tüm dünyada tam saygı gösterilmesini sağlayacak formüllerin biçimlendirilmesine gereksinim vardır. Ve bu hukuk da, mevcut hali ile, temelinde, bu anlayışa dayanmaktadır. Nitekim, kültürel miras, ideolojik köken, ekonomik kalkınmışlık düzeyi, vb. öğeleri aşan, kapsamlı bir consensus'a yol açacak evrensel nitelikli İnsan Hakları Hukuku termi-

(2) Richard Falk

"Comparative Protection of Human Rights in Capitalist and Socialist Third World Countries", Human Rights and State Sovereignty, Holmes and Meier Publishers, Inc., London, 1981, sf: 125-152. Yazar bu çalışmada, İnsan Haklarının, ilkece, zengin ya da fakir yahut kapitalist ya da sosyalist çizgide örgütlenilsin gerçekleştirilebilir olduğunu belirtiyor, sf: 132.

nolojisi ile oluşturulan bir sistem kurulmaktadır. Bu sistem, bireyci özgürlüğü, toplumcu eşitlik ile birleştirmekte, hak öznesini, bireyden gruplara ve halklara doğru genişletmekte, haklar alanını yeni yaşama durumlarını katarak geliştirmektedir. Böylece Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku kimliğinde ulaşılan sentez, ideolojik geleneksel ayrımlara bağımlı kalmaksızın ve ayrıcalıklı bir alan yaratılmasına olanak tanınmaksızın, dünyanın her tarafında uyulması zorunlu normları, standartları belirleyen bir öğretinin kendisidir.

c-) Bölgesel ve Uluslararası Gerilimi

İnsan Hakları Hukukunun boyutlarından birisi olan bölgesel düzeyde yapılaştırılmış insan hakları sistemleri, son çözümlemede, bu özel devletlerarası işbirliği modelleri, evrensel insan hakları anlayışına dayandığı ve uluslararası standartlarla örtüştüğü ve uluslararası barış ve güvenliğe katkıda bulunduğu oranda meşrulaştırılabilir. Başka deyişle, bölgesel kurumsallaşma ve işbirliği, evsinsel insan hakları belgelerinin (ki, insan hakları hukukunun ikinci boyutudur bu) özü ile bütünleştiği, onu tamamladığı ölçüde sistemin parçası haline gelir.

Buradaki saptama, özellikle, türünün üçüncü aşaması olan Afrika Şartının biçimlendirilmesi öncesine dek daha çarpıcı önem taşımaktaydı. Çünkü, Avrupa ve Amerika sistemleri, büyük ölçüde, liberal-burjuva anlayışın üzerinde yükselmiş ve bu nedenle, sistemin temelinde özel mülkiyete ilişkin burjuva kuramını koymak, halkların kendi kaderini tayin hakkı, vb. gibi alanlarda suskun yahut bağlayıcı olmamak türünde saptamalarla, gerek o bölgede yer alan ama dışarıda bırakılan (Küba gibi), gerekse bütün olarak dünyadaki diğer devletlerce Sosyalist öğretinin çerçevesinde eleştirilmişti. Bu bakış açısında, bölgesel sözleşmeler, mevcut uluslararası sözleşmeler düzeyinin gerisinde kalmadığı ve eşitlik ilkesini taşıdığı ölçüde meşrulaştırılabilir görüşü ileri sürülmektedir (3). Tarihsel bir dönemeç olan Afrika Şartı sonrasında ise, artık teknik olarak bölgesel kurumsallaşmanın bu noktadan eleştirilmesi pek olası görülmemektedir. Diğer söyleyişle, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak bölgesel düzeyde insan haklarının kurumsallaşması ve bunun işlevselliği, bu hukukun karakteristiği olarak belirlemektedir.

C-) ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKU ÖĞELERİ ARASINDA KARŞILIKLI ETKİLEŞİM VE KESİŞME NOKTALARI

a-) Hukuk Sistemlerinin Çatışması

Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun içeriğini oluşturan kaynaklar ve birimler arasında karşılıklı etkileşim ve kesişme noktaları bulunmaktadır. Bir kez bunlar, ulusal, bölgesel ve uluslararası hukuk çatışmaları olarak gözlenebilmektedir. Gerçekten de, örnek olsun, ulusal hukuk düzenleri ve yargı yerleri kararlar pratikleri, uzun süre bölgesel

(3) Milena Smskà

"Comparisons Between Universal and Regional Human Rights Conventions" Bulletin, No: 1/80, sf:40-49

bütünleşmelerin hukuk düzenlerine ve onlardan yönelen sızmalara karşı direnç göstermişlerdir. Çünkü Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku, Uluslararası Hukuk ile koşturarak ve giderek ondan daha yoğun biçimde, devletin "egemenlik yetkisi" anlayışının aşılması üzerine kurulmuştur. Taraf devletler bu yetkilerinden bir bölümünü ulusalüstü birimlere devretmek zorunda kalmışlardır. Bu olgu, hem bizzat devredilen yetki ve hem de bu yetkinin boyutları bakımından çarpıcıdır. Örneğin, ulusalüstü birimlerin kullandığı yetkiler, taraf devletlerin yanısıra, gerçek ve tüzel kişileri de kapsamaktadır. Bilindiği gibi bölgesel düzeydeki yapılaşma bakımından bu oluşumun giderek zenginleşen yargı kararları pratikleriyle birlikte gözlem alanlarının başında Avrupa Topluluğu, Topluluk Hukuku, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sistemi (4) gelmekte, ama Amerikalılararası sistem de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan Devletleri Örgütü ve diğer birimler ve kararları ile bu bağlamda örneklenmek gerekmektedir.

Bu hukuk dalı, insan haklarını kendisine konu aldığı için bunların tanınması, korunması ve geliştirilmesi boyutlarını içermekte ve kurumsallaştığı üç düzlem olan ulusal, bölgesel ve uluslararası alanlarla bu boyutlar kesişmektedir. Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku ile alan sınırlandığında, ulusal sistemler, ulusalüstüne etkileri ve ondan etkilenmeleri çerçevesinde konu sınırlarına girmektedir.

b-) Kurumsal Etkileşim ve Bütünlük

Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku bağlamında bölgesel ve uluslararası organlar, bunların etkinlik ve üretimleri arasında karşılıklı etkileşim ve bu yolla bütünleşme, bir boyutuyla kurumsal yapılar nedeniyle doğmaktadır. Örneğin, BM'in pekçok birimi (İnsan Hakları Komisyonu, Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu vb. gibi) önünde uluslararası ve bölgesel çok sayıda örgüt (ILO, Unesco, Dünya Sağlık Örgütü, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu, Avrupa Konseyi, Arap Devletleri Birliği, Afrika Birliği Örgütü, Amerikan Devletleri Örgütü, gibi) temsilcileri aracılığı ve gözlemci sıfatı ile bulunmakta, etkinliklere katılmaktadır (5). Bu katılım insan hakları kurumlarının hukuksal yapılaşmasının sonucu olup, örnek olsun BM'in diğer örgütlerin bulgularını, birikimlerini resmi olarak dikkate alması, değerlendirmesi, bu yolla, son çözümlemede, uluslararası meşruiyet kazandırması olanağını yaratmaktadır. Çünkü BM'in insan haklarına ilişkin etkinlikleri ve yayınları, bölgesel ve diğer uluslararası insan hakları örgütlerinin çalışmalarına göre daha yoğun ve kapsamlı bir uluslararası kabullenmenin nedeni olmaktadır (6).

(4) Karşılaştırınız; Avrupa sistemine bu özelliği bağlamında yer veren bir çalışma olarak bkz., Bakır Çağlar "Anayasa ve Topluluk Hukuku" İkinci Avrupa Hukuku Haftası İÜHF yay: 611, İstanbul, 1980, sf: 1-44

(5) Örnek olarak bkz., U.N. Com. on Human Rights, Report on the Thirty-First session (3/Febr.-7/March/1975), U.N. Doc. E.5635, E/CN. 4/1179, Annex I, sf: 3,1975; U.N. Com. on Human Rights, Report on the Thirty-Second Session (2/Febr.-5/March/1976), U.N. Doc. E.5635, E/CN. 4/1179, Annex I, sf: 3, 1976, vb. gibi.

(6) Nitekim, örneğin Şili askeri cuntası, ILO ya da ADÖ gibi birimlerin ülkede inceleme yapmasına izin verirken BM İnsan Hakları Komisyonunun yerinde araştırma yapma girişimini hoşnutsuzlukla karşılamıştır. Yunanistan'da Albaylar cuntası da Avrupa Konseyi'nin yaptırımlarından çok BM'de bu ülke hakkında yapılan oturumlar nedeniyle duyarlık göstermiştir. Bu olgular da, BM platformunun uluslararası meşruiyet bağlamında konumunu göstermesi bakımından ilginç örneklerdir.

Kurumsal ve usuli etkileşim ve bütünlük sadece yukarıda örneklenen türde katılım ve bu yolla evrensel kabule ulaştırma aracılığı ile gerçekleşmemektedir. Aynı zamanda, doğrudan Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun düzenlemeleri, hukuk metinleri, sistemler arasında karşılıklı geçişe olanak tanımaktadır. Örneğin, hemen bütün insan hakları sözleşmelerinde ihlal nedeniyle şikayet başvurusunun yapılabilmesi için aranan koşullardan birisi de, o sorunun bir başka uluslararası soruşturma yahut uzlaştırma prosedürü önünde bulunmamasıdır. Böylece resmen diğer bölgesel ve uluslararası insan hakları koruma sistemlerine geçiş yapılmaktadır. BM Medeni Haklar Sözleşmesi (md. 44); Seçmeli Protokol (md. 5/2,a), Amerikan Sözleşmesi Başlangıç Bölümü gibi örnekler verilebilir.

Kurumsal etkileşim ve bütünlük bazı hallerde ise pratikteki gelişmeler içerisinde belirlemektedir. Bunun tipik örneklerinden birisi Amerikalılararası sistemde gerçekleşmiştir. 1965'te Dominik Cumhuriyeti'ndeki iç savaş sırasında Amerikan İnsan Hakları Komisyonu üyeleri ile BM Genel Sekreterinin Özel Temsilcisi araştırma işlemi sırasında işbirliği yaptılar. Başlangıçta görevler ayrı ayrı belirlenmiş olmasına karşın, pratikte Komisyon üyeleri özel temsilciye göre daha etkili ve avantajlı bir konum bulunca, özel temsilci Komisyona, "Dominik'te insan hakları konusunda Komisyonun tek organ olması konusundaki BM'in dileğini" ilettiler ve bu öneri de Komisyon tarafından "BM Temsilcisi 3 Haziran 1965'te kendisinde bulunan başvurular ve diğer bilgileri Komisyona transfer etmiştir" biçiminde Komisyon raporunda (7) ifade edildiği gibi, kabul edildi. İnsan hakları alanında çalışan bu iki kurumun erklerini ve prestijlerini etkinliklerini pekiştirmek üzere birleştirmesi, bu örneklenen raporun sonuç olarak türünün çok başarılılarından birisi olmasında da kanıtlandığı gibi, olumlu sonuç verdi (8), ve Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuk pratiğinde de kurumsal etkileşim ve bütünlüğü bu hukuk dalının bir karakteristiği olarak saptama olanağını yarattı.

c-) Normatif Etkileşim ve Bütünlük

Başta BM Şartı ve Evrensel Bildiri olmak üzere temel insan hakları belgeleri, uluslararası ve bölgesel düzeyde yapılaştırılan insan hakları sözleşmeleri ve bildirilerine normatif kaynak olmuştur. Bu anlamda, önceki insan hakları düzenlemeleri, yeni biçimlenen metinlere sadece düşünsel açıda kaynaklık etmemiştir; bunun yanında benzeri ya da tamamıyla koşut hükümler transfer edilmiştir.

Normatif etkileşim, hukuk metinleriyle sınırlı da kalmamaktadır. Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun karakteristiği gereği, yargı yerleri kararlar pratiği bağlamında da gündeme gelmektedir. Bu olgu, insan hakları sistemleri arasındaki ilişkiyi görmeyi, ona hangi özgün çerçevede yaklaşırsa yaklaşılsın bütüncül bakış açısını gözden kaçırmamayı zorunlu kılmaktadır. Bu açıda, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku, sözlük anlamında

(7) Report on the Activities of the Inter-American Commission on Human Rights, in the Dominican Republic, June 1 to August 31, 1965 için bkz, Inter-American Commission on Human Rights, The Organization of American States and Human Rights 1960-1967, Washington, 1972, sf: 359 ve özellikle 377.

(8) Örnekler, yorum ve kuramsal çerçeve için bkz., Thomas Buergenthal "International and Regional Human Rights Law and Institutions: Some Examples of Their Interaction" Texas International Law Journal (TILJ), Vol: 12, Nos: 2-3, Spring-Summer 1977, sf: 321-330

evsensesel kabul bulan global, kuşatıcı bir hukuk dalıdır; bu niteliği ile de, diğer hukuk dallarına görelikle, çetrefil teknik dokusu özelliği ile ayrılmaktadır.

Somutlaştırılabilir: Bir kez, bölgesel ve uluslararası örgütler arasında dikkat çekici kavram ve yorum alış-verişi yahut etkileşimi olmaktadır. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, dayandığı sözleşmede yer alan zorunlu çalışma yasağı hükmünü, çalışma hakkına ilişkin düzenlemeleri, ILO standartları ve pratiği ışığında yorumlamaktadır (9). Koşut doğrultuda, Amerikan Komisyonu olağanüstü hal sorununu, gerek BM gerekse Avrupa'daki insan hakları kurumsallaşmasını da dikkate alarak değerlendirmektedir (10). Bu etkileşim, yalnızca hukuk metinleri ve yargı kararları pratiğinde değil, aynı zamanda, örneğin Uluslararası Adalet Divanı'nın tavsiye görüşlerinde olduğu gibi, tam yargısal nitelikte bulunmayan hukuk üretimi çerçevesinde de gözlenebilmektedir. İkinci olarak, doğrudan hukuk metni biçimlendirilirken gözlenen etkileşimdir. Örneğin, Amerikan Sözleşmesi hazırlanırken görevli çevreler, Avrupa sistemi ve pratiklerini dikkatli biçimde incelemekten başka, direkt olarak konunun uzmanı Avrupalı kollegleri çalışmalarına çağırılmış ve katkılarını almışlardır (11).

D-) ULUSALÜSTÜ İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN ANAFOR ETKİSİ

Özellikle taraf devletler açısından yaklaşıldığında İnsan Hakları Hukuku iki biçimde beliren çekim gücüne sahiptir.

Bir devlet bölgesel ya da uluslararası bir insan hakları belgesine taraf olduktan sonra, o sistem içerisinde belirli bir süre çekinken (edilgen) siyasa üretiyor ve bir uyumlaşma süreci geçiriyor. Gerek ulusal, gerekse de uluslararası dinamik ve özelliklere bağlı olarak bu süre ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu konudaki deneyim ve birikim, bir insan hakları sistemi ile bağlı olma istencini açıklamada belirleyici olmaktadır. Örneğin, İngiltere, 1951'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini ilk onaylayan devlet olmasına karşın, 1966'ya dek bireysel başvuru yetkisi ve mahkemenin yargı yetkisini tanımamıştır. Bu tanıma ve ona yol açan birikim, 1969'da bu devletin BM Irksal Ayrımcılık Yasağı Sözleşmesine taraf oluşunu kolaylaştırmıştır. Örnekler her bölgeden getirilebilir. Bu, devletler bakımından İnsan Hakları Hukuku anaför özelliği bağlamında iradi bir tavır alışdır.

Diğer hal ise, devletler bakımından gayri-iradi olarak bu hukukun çekim gücünün genişlettiği insan hakları kurumsallaşmasında yer almaktır. İnsan hakları hukukundaki gelişmeler sonucu başlangıçta öngörülemeyen bağlayıcılıkların ortaya çıkması durumudur. Örneğin, BM Evrensel Bildirisine taraf oluş, zamanla böyle bir etki doğurmuştur.

(9) Avrupa pratiğinden örnek olarak bkz., Iversen v. Norway, App. No. 1468/62, 1963, YB of Eur. Conv. On Human Rights sf: 278; X v. Fed. Rep. of Germany, App. No. 4653/70, Collection of Decisions of Eur. Comm. on Human Rights, 1974, sf: 22; Golder v. United Kingdom, Eur. Court on Human Rights, Judgement 21/Feb./1975, Ser. A. Judgements and Decisions, 1975 Vol: 18, sf: 30-31, vb.

(10) Mehmet Semih Gemalmaz Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Latin Amerika'da İnsan Hakları, Kavram yay., İstanbul 1991, sf: 257-278

(11) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Amerikan Sözleşmesine modellik yaptığı konusunda bkz., Report of the United States Delegation to the Inter-American Conference on Human Rights, 1970. Bunun ayrıca baskısı için., International Legal Materials, No: 9, 1970, sf: 71